

OPPIMATERIAALI TEKIJÖIDENSÄ NÄKEMYSTEN KUVASTAJANA

Aira Parviainen *Hauska tavata. Suomen kieltä suggestopediseen opetukseen.* Finn Lectura, Helsinki 1994. 89 s. ISBN 951-8905-82-7.

Marjatta Karanko & Ulla Talvitie *Tottakai! Suomen kielen alkeisoppikirja. 2., korj. painos.* Finn Lectura, Helsinki 1995. 192 s. ISBN 951-8905-71-1.

Marjatta Karanko & Ulla Talvitie *Tottakai! Lisäharjoituksia.* Finn Lectura, Helsinki 1994. 64 s. ISBN 951-8905-79-7.

Oppikirjanlaatijan työ on loputonta valintojen tekemistä: kun kaikkea ei voi mahduttaa yhteen kirjaan, millaisia sisältöjä valita? Entä miten välittää kirjan käyttäjälle kirjantekijän näkemyksiä siitä, millainen ja miten painottunut kokonaisuus kielitaito on ja mitä kaikkea sellaista opetuksessa tulisi olla, mitä kirjaan ei ole saatu sisällytetyksi? Tässä arvioissa pohdiskeleljoitakin oppikirjanlaatijan valinnanpaik-

koja esimerkkeinäni kaksi hyvin erityyppistä suomea toisena kielenä (S2) opiskeleville tarkoitettua oppikirjaa. Toinen kirja on Aira Parviaisen aikuisille suunnattu suggestopedinen oppikirja ja toinen Marjatta Karanگون ja Ulla Talvitien ensisijaisesti peruskoulun yläasteen maahanmuuttajaopetukseen laatima kirja ja sen lisäharjoituskirja. Huolimatta hyvin erilaisesta kohderyhmästä ja opetusmetodisesta lähestymistavas-

taan näitä kirjoja yhdistää ainakin yksi asia: selvä tilaus käytännön opetustyön kentällä. Peruskoulun yläasteen oppilaille ei ennen *Tottakai!*-kirjaa ole ollut omaa suomen kielen oppikirjaa, jos mukaan ei lasketa finskan opetukseen laadittuja kirjoja. Suggestopediseen opetukseen taas ei aiemmin ole ollut näin puhtaasti metodia seuraavaa oppimateriaalia.

Tottakai!-kirja koostuu siis oppikirjasta (23 lukukappaletta sekä niihin liittyvä yksikielinen sanasto, kieliopin selityksiä ja erilaisia harjoituksia) ja lisäharjoitusvihkosta sekä kasetista¹, johon on nauhoitettu kirjan kappaleet. *Hauska tavata*-kirjassa on 10 pääosin dialogimuotoista tekstiä, jotka on käännetty englanniksi. Kirjassa myös esitellään kielioppia, mutta siitä puuttuvat sanasto ja suggestopediset aktiviteetit. Opettajalle tarkoitettussa pienessä ideavihkossa esitellään kirjaa ja sen laadinnan periaatteita sekä annetaan vihjeitä kirjan käyttöön.

NÄKEMYS KIELIT AidOSTA OPPIKIRJAN PERUSTANA

Opetuksen perustana on enemmän tai vähemmän tiedostettu käsitys kielitaidosta. Vaikka kielitaitokäsityksistä puhuminen helposti nähdään opetuksen käytänteistä irralliseksi filosofoinniksi, opettajan kielitaitokäsitys näkyy juuri käytännön opetuksessa tehdyissä ratkaisuisissa: joku lähtee siitä, että vasta vankan kieliopin hallinnan päälle voidaan rakentaa muiden kielitaidon osa-alueiden hallintaa; joku taas pyrkii lisäämään opetukseen rakenteiden opiskelua vasta sitä mukaa kuin taitojen kehittäminen sitä vaatii. Tämä koskee myös oppimateriaaleja: niissäkin tehdään nämä linjaukset.

S2-opetuksen perinne, kuten Suomessa muidenkin kielten opetuksen perinne, on

tunnetusti ollut hyvin rakennekeskeinen. Onkin luonnollista, että siitä kielenopetuksen mallista, jonka olemme itse vuosikymmenten aikana omien koulunkäyntikokemustemme myötä omaksuneet, on pitkä ja hidas tie näkemään opetusta kokonaan uudesta vinkkelistä. Ja vielä pitkään sen jälkeen, kun on tietoisesti lähtenyt toteuttamaan mielestään uutta näkökulmaa, saa tämän tästä itsensä kiinni varsin vanhentuneinkin pitämistään ajatus- ja toimintamalleista. Kun kieli on nähty ensisijaisesti autonomisena systeeminä, jonka oppiminen on ollut systeemin lainalaisuuksien selvittämistä, on selvää, että rakenteiden hallinta on ollut opetuksessa pääosassa ja tilanteisiin sidottu kielenkäytön näkökulma on ollut sille alisteista. Kun opetus on rakennettu kielioppilähtöisesti, on muille kielitaidon osa-alueille (puhumiselle, puheen ymmärtämiselle, tekstin ymmärtämiselle ja kirjoittamiselle sekä sanaston hallinnalle) jäänyt kovin epämääräinen osuus opetuksen kokonaisuudessa. Tämä on näkynyt niin ikään oppimateriaaleissa.

Jos katsoo *Hauska tavata*- ja *Tottakai!*-kirjojen sisällysluetteloja, kirjat näyttävät periaatteiltaan melko yhteneväsiltä. Sisällysluettelossa on kerrottu kunkin kappaleen otsikko ja käsiteltävät kielioppiasiat (*Tottakai!*) tai sivu, jolta kappaleen kieliopin käsittely alkaa (*Hauska tavata*). Lukijalle välittyy siis mielikuva, että kirjojen ensisijainen kivijalka ovat rakenteet ja niiden varaan rakennetut tekstit. Tosin kappaleiden otsikot viittaavat selvästi arkielämän asioihin ja siis moniin kielenkäyttötilanteisiin. Mutta yhtä kaikki muut kielitaidon osa-alueet kuin rakenteiden hallinta eivät näy sisällysluettelossa — osoittaako se, että ne ovat pikemminkin kurssin höystöä kuin painokasta sisältöä?

Sisällysluettelon antama mielikuva ei

¹ Minulla ei ole ollut tilaisuutta tutustua kasettiin, joten en tässä voi arvioida sen toteutusta.

Tottakai!-kirjan tapauksessa paljon muutu vielä esipuheenkaan perusteella, sillä se on hyvin niukka eivätkä tekijät siinä selvitä ja perustele oppimateriaalille asettamia tavoitteita ja valitsemiaan painotuksia. Esipuhe keskittyy kirjan kielioppiaineeseen ja sanastoon liittyviin seikkoihin. Myös *Hauska tavata* -kirjan esipuhe on suppeahko, mutta siitä selviää mm. se, että kieli on dialogeissa pyritty esittämään luontevissa yhteyksissä ja laajoina opetuskokonaisuuksina, josta kaikkea ei ole tarkoitettu aktiivisesti hallittavaksi ja harjoiteltavaksi. Erillinen ideavihko esittelee sitten hyvinkin perusteellisesti esimerkiksi kieliopin valintaperusteita ja tekstien interaktiivisia tavoitteita ja osoittaa, mitä asioita kussakin kappaleessa voisi aktivoida. Tämä tieto tosin tavoittaa vain opettajan, vaikka myös opiskelijalla voisi olla tarve ja halu tietää laajemminkin, millainen materiaali on perustaltaan — ei vähiten siitä syystä, että itseopiskelu on suosittua.

Puhtaan rakennekeskeinen mielikuva *Tottakai!*-kirjastakin muuttuu, kun edetään syvemmälle kirjaan. Rakennetieto ja sen harjoittelu on pyritty liittämään mielekkäisiin kommunikatiivisiin yhteyksiin: rakennetehtävät on istutettu tekstikappaleiden teemaan tai muuten nuorten elämää koskettaviin konteksteihin. Puhumista harjoitetaan etupäässä paritehtävillä, kirjoittamista erilaisilla pienillä tekstikappaleiden teemaan liittyvillä tehtävillä. Osin kertovien, osin dialogimuotoisten tekstien ymmärtämistä testaavia kysymyksiä on runsaasti. Heikoimpaan asemaan näyttäisi jäävän puheen ymmärtäminen. Vaikka kirjaan liittyy kasetti, sen monipuoliseen käyttöön ja puheen ymmärtämisen erityyppiseen harjoitteluun ei tehtävillä ohjata mitenkään.

Hauska tavata ilmoittaa peruseriaatteekseen kommunikatiivisuuden, jonka tulisi siis näkyä kielitaidon eri osa-alueiden painotuksissa: suggestopedisten näkemys-

ten mukaisesti kieliopin analysoivaa ja kielen käytöstä irrallista opetusta vältetään mahdollisimman pitkälle. Rakenteita on tarkoitus käsitellä vain siinä määrin kuin puhetilanteiden ymmärtäminen ja oma puhuminen välttämättä vaatii. Kirjan perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että rakenteiden esittelytapa ei juuri poikkea muissa oppikirjoissa nähdystä. Eron pitäisikin näkyä aktiviteeteissa (kommunikatiivisissa harjoituksissa), joiden avulla rakenteita harjoitellaan. Nimenomaan tästä syystä on harmi, että kirjasta on aktiviteetit jätetty pois ja tekijä vain vetoaa opettajien omaan mielikuvitukseen ja keskinäiseen yhteistyöhön, jotta tulevaisuudessa myös kommunikatiivisesti rakenteita harjoitettavia aktiviteetteja olisi kirjankin muodossa saatavissa. Olisiko tekijä voinut ottaa talkoissa ensimmäisen askelen julkaisemalla kirjassaan edes jonkinlaisen valikoiman pitkän kokemuksen myötä kertyneistä aktiviteeteista, jotta toiset rohkaistuisivat sitten lisäämään joukkoon omiaan? Näkemystä olisi varmasti riittänyt, sillä kieliopin selityksissä näkyy paikoin hyvin kekseliästä rakenneseikkojen nitomista mielekkääseen käytöthyönteeseen (esim. järjestyslukujen taivutus kerrostaloteeman sisällä s. 37).

Suorasanaista tekstiä *Hauska tavata* ei sisällä, eikä tekstinymmärtämisen osuudesta opetuksen kokonaisuudessa oikein saa kuvaa aktiviteettien puuttumisen takia. Kun opettaja laatii omia aktiviteettejaan, hän voi luonnollisesti rakentaa niitä niin, että oppijat pääsevät harjoittelemaan erityyppistä kuuntelua. Tähän ei kuitenkaan ideavihkossa mitenkään ohjata. Opettajan oletetaan tuntevan suggestopedisen menetelmän ja laativan aktiviteetit niin, että päästään harjoittelemaan sekä puhumista että kirjoittamista. Aktiviteettien puuttumisen takia kirjantekijä ei kuitenkaan pääse osoittamaan, miten hän itse käytännössä soveltaa kommunikatiivisia periaatteitaan.

KIRJAN KÄYTTÄJÄNÄ TOISEN KIELEN OPPIJA

Kun suomea opetetaan nimenomaan toisena kielenä, on oppikirjantekijän suurena haasteena järjestää oppiaines niin, että se mahdollisimman tehokkaasti vastaa oppijan oikean elämän kielenkäyttötarpeisiin ja myös rohkaisee tätä käyttämään kieltä luokan ulkopuolella. Suomalaisessa yhteiskunnassa selviytymiseen liittyy myös kulttuurin tuntemus — kieltähän ei voi erottaa kulttuurista —, ja vaikka sen tuntemus ei maassa asuvalle aina olisikaan elinehto, niin ainakin se auttaa ymmärtämään arkielämää. Opetuksen funktiohakuisuus ei kuitenkaan liity vain oppijan kielellisten ja kulttuuristen selviytymisvalmiuksien luomiseen, vaan keskeisesti myös siihen, miten opetuksessa hyödynnetään kohdekielisen ympäristön tuki oppimiselle niin materiaaliresurssina kuin motivaatioperustanakin.

Jotta oppikirja voisi kielellisesti vastata arkielämän viestintätilanteiden haasteisiin, sen pitäisi pureutua oikeisiin aihepiireihin ja tarjota eri tasoilla varioitavia puhetilanteita. Tulisihan oppijan kyetä ilmaisemaan itseään tilanteen vaatimusten mukaisesti puhuessaan eri-ikäisten ja -asmaisten ihmisten kanssa. Mutta pelkkä tilannevaatimusten variointikaan ei riitä, vaan oppijan olisi saatava eväitä siihen, miten olla uskottavasti esimerkiksi vihainen, närkästynyt, loukkaantunut, epäröivä, suostutteleva, pahoitteleva tai erimielinen.

Hauska tavata -kirjan ehdottomia vahvuuksia on monipuolisten puhetilanteiden ja niissä käytettävän kielen esiin tuominen. Jo varhain kiinnitetään huomiota mm. sellaisiin seikkoihin kuin kohteliaisuuden ja epävarmuuden ja epäröinnin osoittamiseen (esim. *Lähtisitko kahville! Ottaisitko teetä? Onkohan Maija tavattavissa? Paljonkohan kello on?*; s. 38 ja 62). Dialogit ovat pääosin

kirjakielisiä, mutta mukaan on paikoin saatu luontevaa puhekieltäkin. Ansiokkaasti on myös vältetty tyypilliset oppikirjailmaukset, jotka eivät autenttissa puheessa ole lainkaan luontevia. Erilaiset selviytymistilanteet ovat myös edusteilla aina tien neuvomisesta hotellimajoituksen hankkimiseen.

Hauska tavata -kirjan ideavihkosessa korostetaan, että kirja ei ole tarkoitettu toisikoille. Juoni on tarkoituksella rakennettu keskustelua, ennakointia ja arvailua synnyttäväksi. Kirjassa ei olekaan syyllistetty oppikirjojen helmasyntiin, hajuttomien, mauttomien ja elämälle vieraiden henkilötyyppien viljelyyn. Mielestäni henkilöiden tyypittelyt saavat ollakin kärjistäviä: jos kirja esittelee erityyppisiä hahmoja — ja samalla heidän erilaista kielellistä käyttäytymistään —, saadaan oppimateriaali niin sisällöllisesti kuin kielellisestikin kuvaamaan aitoa elämää. Kärjistyksset myös virittävät keskustelua — eihän kirjan käyttäjän tarvitse olla kaikessa samaa mieltä kirjassa esiintyvien henkilöiden kanssa!

Tottakai!-kirjassa on tavoiteltu yläasteikäisten elämänpiiriä: mukana on niin kotikuin kouluelämääkin sairastamisineen, juhlineen ja ihastuksineen. Tekstit varmasti johdattavat moniin keskusteluihin lastenkasvatuksesta, nuorisokulttuurista yms. Mietin kuitenkin, mahtavatko murrosikäiset pitää tekstejä turhan siloiteltuina ja opettavina. Ne jäävät mielestäni vähän kuvauksen asteelle; luontevaan, elämänmakuisen dialogiin ei oikein päästä. Vaikka kirjan henkilöt selvästi tuntevat ja kokevat monenlaista aina mustasukkaisuudesta närkästyseen, tunteiden kielentämiskeinot eivät kovin havainnollisesti näy tekstin tasolla. Ehkä tämä johtuu osin siitä, että kirjassa ei ole luotettu dialogiin ja annettu sen luoda kuvaa tilanteesta vaan tilannetta selitetään pitkälti kertovan aineksen avulla. Tästä johtuu tekstien tietty lastenkirjamaisuus. Suo-

malaisia vuotuisjuhlia ja niiden viettoa, saunaa, nuotiolla istumista ja makkaranpaistoa, pikkujouluja ja vierailuja esitellään kuitenkin sangen kattavasti, ja luultavasti opiskelijalle muodostuukin kuva suomalaisen peruserheen elämästä. Erityisen onnistuneesti on mielestäni saatu esiin eri sukupolvien näkökulmia. Kirjassa on myös laadukas ja selkeä kuvitus, mutta valitettavasti kuvat keskittyvät sanojen nimeämiseen ja niihin on rakennettu kovin niukasti kontekstia, mistä syystä ne eivät välitä suomalaista kulttuuria ja herätä keskustelua niin paljon kuin olisi mahdollista ja tarpeenkin. Tällaisenaan kuvitus voisi olla melkein minkä muun kielen oppikirjasta tahansa.

Puhtaita selviytymistilanteita *Tottakai!*-kirjassa on niukasti, vaikka mukana on esimerkiksi kouluterveydenhoitajan vastaanottoon liittyvä dialogi. Valitettavasti siinä ei kuitenkaan haeta apua mihinkään vaivaan vaan ollaan rutiinikäynnillä, jolla ei suurenmin puhuta. Esille tulevat puhetilanteet eivät ole kovin monipuolisia, ja runsaista luokassa pareittain tehtävistä puhetehtävistä huolimatta oppilaita rohkaistaan tehtävissä kovin niukasti käyttämään kieltä luokan ulkopuolella. Voisiko oppilaita lähettää enemmän maailmalle selviytymään ja hankkimaan kokemuksia suomen kielen käytöstä? Rakenteiden esittelyssä on paikoin unohtunut kielenkäytön arki — vai mitä käyttöyhteyksiä voimme keksiä esim. ilmaukselle *Nämä ovat pienet kauniit kahvikupit* (s. 41)? Entä kuinka moni peruskoululainen tervehtii sanomalla *Hyvää päivää*? Entä käyttäisimmekö kysymyssanaa *mille*, kun lause kuuluu *Lokki lentää kivelle*? Ihmetystä herättää myös alkeisoppikirjojen ensimmäisissä kappaleissa niin tyypillinen kysymys *Mikä tämä/tuo on?* Puhdas nimeäminen on lapsuuden jälkeen kohtalaisen harvinainen kielenkäytön funktio. Muuttamalla kysymystyyppin muotoon *Mikä tämä/tuo on suomeksi?* päästäisiin jo mielek-

käämpään kysymyksen käyttöön (jos kysymyksen opettaa fraasina, translatiivimuotoa ei tarvitse alkuvaiheessa selittää).

OPPIKIRJA OPETTAJAN APUVÄLINEENÄ

Oppikirja on pitkään ollut suomi toisena kielenä -opettajan ainoa apuväline, sillä alan opettajankoulutus on nuorta ja työ on usein edelleenkin yksinäistä puurtamista. Kun vielä materiaalia on kovin epätasaisesti opetuksen erilaisiin tarpeisiin, on erityistä aihetta pohtia sitä, millaisena apuvälineenä oppikirja kulloinkin toimii.

Oppikirjoille annetaan usein opetuksen syntipukin rooli: se kun ei vastaa joka suhteessa käyttäjän käsityksiä ja mieltymyksiä eikä ole sellaisenaan valmis opetuspaketti vaan vaatii opettajalta lisätyötä. Opetuksen puutteista ei tietenkään voi syyttää oppikirjaa, vaan opettaja vastaa opetuksen kokonaisuudesta. Ja sellaista oppikirjaa ei mielestäni ole syytä ollakaan, joka ei vaadi opettajalta mitään lisätyötä! Mutta mitä sitten opettaja voi odottaa oppikirjalta? Mikä on oppikirjantekijän tehtävä? Mielestäni oppikirjanlaatija on linjanvetäjä ja vaikuttaja: hän seuroo erilaisten ajassa liikkuvien metodisten ja sisällöllisten lähestymistapojen joukosta ne, joihin hän itse uskoo ja joiden viitoittamaan suuntaan hän soisi alan opetusta kehitettävän. Samankaltaista linjanvetoa jokainen opettaja toteuttaa omissa ryhmissään mutta pienemmässä mittakaavassa.

Millaisiin seikkoihin oppikirjantekijältä sitten odottaisi kannanottoa? Voidaan odottaa, että oppikirjantekijällä on jokin perusteltu linja, jonka pohjalta hän rakentaa materiaaliaan, ja että hän myös perustelee ratkaisunsa. Käytännön valinnat kun joka tapauksessa heijastavat niiden taustalla olevia, enemmän tai vähemmän tiedostettuja käsityksiä mm. kielestä, kielitaidosta ja

oppimisesta. Siksi oppikirjantekijän olisi syytä kertoa lukijalle näkemyksiään mm. seuraavatyypisistä asioista. Millaiseen kielitaitokäsitykseen oppikirja pohjaa: mikä on kielitaidon eri osa-alueiden painoarvo ja millainen kokonaisuus niistä syntyy? Millaiseen ajatteluun oppikirjan etenemisjärjestys pohjautuu nykytilanteessa, jossa suomenkielen luonnollisesta oppimisjärjestyksestä ei vielä ole tutkimustietoa? Millaiseen kielikäsitteeseen kirjassa nojaututaan: kielen eri rekisterien merkitys suhteessa toisiinsa ja asema kielenopetuksessa? Selitetäänkö kieltä kanonisoidun kieliopin lähtökohdista vai joltakin muulta pohjalta? Millaista pedagogista kielioppia pyritään rakentamaan? Millaisten oppimiskäsityksien varaan materiaali on rakennettu: tapahtuuko oppiminen enemmän valmiina annettujen sääntöjen avulla vai muodostaako oppija ne itse? Mitä sellaista oppikirjaan ei ole sisällytetty, millä kirjantekijän mielestä opettajan tulisi opetusta höyryttää, jotta kurssikokonaisuudesta tulisi ehyt ja kielitaito karttuisi monipuolisesti?

Opettajan ohjaamisen kannalta *Totta kai!* noudattelee alalla pääosin vallinnutta perinnettä, kun tekijöiden tausta-ajatuksia ja ratkaisujen perusteluja sekä kirjan syvempiä käyttöohjeita ei ole tuotu esiin esipuheessa ja opettajanoppaassa.² *Hauska tavata* puolestaan on oppikirjan taustanäkemyksen esittelyn suhteen urauurtava, vaikka siinäkin opiskelijoiden käsiin päätyvä esipuhe on melko niukka.

S2-opetuksen lyhyehkössä perinteessä perusoppikirjoja oli pitkään vain pari. Viimeisen kymmenen vuoden aikana nimenomaan perusopetukseen suunnattuja kirjoja onkin sitten ilmestynyt kiitettävä määrä. Kun varoja on osoitettu uuden alan oppikirjanlaadintaan ja kun kokeneet opettajat ovat

rohkaistuneet laatimaan vuosien työnsä tuloksia kirjojen muotoon, on kuitenkin oppikirjan taustafilosofian pohtiminen näyttänyt jäävän vähemmälle ja sitä, mitä uutta annettavaa uusi kirja tarjoaa entisiin verrattuna, ei ole välttämättä kovin syvällisesti mietitty tai ainakaan tuotu esiin. Harva oppikirja on lopulta tuonut mitään todella käänteentekevää uutta S2-opetukseen.

Millaista uutta annettavaa oppikirjanlaatijalla sitten olisi oltava, jotta kokonainen uusi kirja kannattaa julkaista? Tähän ei ole olemassa yhtä oikeaa vastausta, mutta jokainen oppikirjanlaatikas ja kustantaja joutuu sitä pohtimaan. Alan tilanne on hämmentävästi kahtalainen: toisaalta nykyiset perusoppikirjat ovat painotus- ja etenemisjärjestyseroistaan huolimatta hyvin samantaisia, ja siten tarvitaan uudenlaista näkyä siitä, millaista materiaalia alalle tulisi tuottaa; toisaalta opettajia pitäisi rohkaista saattamaan rikasta kokemukseräistä tietoaan ja monia toimivia mallejaan toistenkin käyttöön. Valitettavan helposti edellinen koetaan »pelotteena», joka vain korottaa omien ajatusten julkaisukynnystä. Ehkä yhtenä ratkaisuna olisivat temaattisesti yhtenäiset, mielekkään kokonaisuuden muodostavat oheismateriaalijulkaisut. Parhaiten alan kehittymistä auttaisi kuitenkin entistä laajempi linjakeskustelu, jonka avulla uusia metodologisia ajatuksia voitaisiin testata ennen suurten oppimateriaalihankkeiden käynnistämistä. ■

EIJA AALTO

Jyväskylän yliopisto,

Kielikeskus, PL 35, 40351 Jyväskylä

Sähköposti: *eaalto@jyu.fi*

²Tosin muutamat oppikirjanlaatikas ovat jälkikäteen joissakin artikkeleissaan tuoneet ilmi käsityksiään näistä asioista ja jopa suoranaisesti selvittelleet esim. kirjan etenemisjärjestykseen liittyviä valintojaan.